

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

БРАНДЕС Кристина Анатоліївна

**ЛІНГВОТЕКСТОВІ ОСОБЛИВОСТІ
МОВЛЕННЕВОГО ЖАНРУ
“ХУДОЖНЄ ЕСЕ”
/на матеріалі есеїстики С. Моема/**

Спеціальність 10.02.04. - германські мови

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

КИЇВ 1996

ДВ.34.654

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі англійської філології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Олена Миколаївна Старикова

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Едуард Федорович Скороходько
кандидат філологічних наук, доцент
Тетяна Єфремівна Ставицька

Провідна установа: Український державний педагогічний
університет ім. Михайла Драгоманова

ЛНБ України ім. В. Стефаника

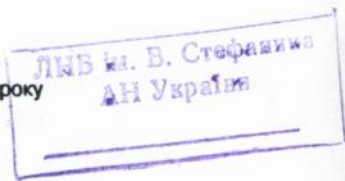

00754428 (U)

Захист дисертації відбудеться 31 травня 1996 року о 10 годині при
Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка (252033, м. Київ,
бульвар Т.Шевченка, 14)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського національного
університету ім. Тараса Шевченка.

Автореферат розіслано 30 квітня 1996 року

Вчений секретар
спеціалізованої ради
доктор філологічних наук,
професор

Л.І.Сахарчук

Загальне спрямування пропонованої дисертації пов'язане з проблемами комунікації за посередництвом мовних текстів, що передбачає розмежування субстанціонального і функціонального аспектів тексту і мови, з переважною увагою до їхнього функціонального аспекту, який вивчається в теоретичному контексті комунікації, знакового трактування тексту, функціонально-знакових форм організування комунікації. Слід підкреслити, що протягом останніх десятиліть розвивалися психологічні і соціальні теорії спілкування, тепер до них додався когнітивний аспект мовленнєвої комунікації зі своєю фундаментальною проблемою знакових носіїв комунікативного процесу, іншими словами, структур представлення знань цього процесу.

Будь-який текст побутує в певному предметно-функціональному середовищі: адміністративному, науково-технічному, політичному, естетико-художньому, побутовому. Естетико-художнє середовище не гомогенне, а багатоманітне, звідси реальні форми його прояву в словесній творчості пов'язані не тільки з літературно-художніми напрямками, але і з соціально-психологічним осмисленням дійсності, відбитої у функціональних стилях. Останні містять певні основи, підсумки культурно-історичного художнього досвіду, принципи, норми і зразки, типи світоставлення і відповідні їм типи творчості, на підставі яких виробляються правила побудови й мовного оформлення художнього тексту.

З а в д а н н я м пропонованої дисертації є дослідження лінгвожанрових особливостей "художнього есе" як способу й форми організації одного з цілеспрямованих комунікативних процесів у сфері художнього спілкування, здійснюваного за допомогою складних знакових систем, текстових і мовних.

М е т а дисертації - дослідити функціональну, комунікативно-прагматичну систему тексту, організованого за типом "есе", побудувати діючі моделі інваріанта та варіантів цієї функціональної системи, іменованої в роботі "мовленнєвим жанром", і встановити на основі побудованих моделей лінгвістичні особливості мовленнєвого жанру "художнє есе".

А к т у а л ь н і с т ь пропонованого дослідження зумовлена необхідністю розробки питань комунікативної лінгвістики тексту, пов'язаних із вивченням мовленнєвої комунікації не просто як інтеракції, а як цілеспрямованого комплексного процесу, організованого відповідними текстовими, мовленнєвими і мовними структурами.

Актуальною є також проблема гібридності тексту, тобто синтезу різних типів тексту, функціональних стилів, мовленнєвих жанрів, а також механізмів такого синтезу в системі окремого словесного твору, проблема моделювання

комунікативної функції тексту, текстової варіативності. Актуальність роботи визначається і необхідністю нагромадження конкретних даних про функціональні закономірності організації різних жанрів художньо-публіцистичної і художньо-наукової прози з метою їхнього подальшого узагальнення і створення відповідної типології тексту.

Наукова новизна дисертації стосується як об'єкта дослідження "художнє есе", який уперше вивчається як комунікативна системна форма представлення певного змісту, так і предмета і методу дослідження цієї форми. Як предмет дослідження обрано когнітивний, знаковий бік художнього есе, у який закодують у вигляді функціональної системи зміст комунікативно-прагматичної функції цього виду тексту. Як метод вивчення запропоновано, виходячи з тлумачення предмета дослідження комплексне моделювання комунікативної функції, оформленої у вигляді "есе", засноване на системно-функціональному науковому методі.

Метод функціонального моделювання є системним і синтетичним за своєю суттю і передбачає конструювання текстів /створення їх інтегральних конструктів/ на основі ретельного спостереження над мовою вивчених текстів і пропонування дослідникам процедур побудови схожих класів текстів. Цих процедур багато. У роботі як можливу процедуру запропоновано діяльнісний підхід до пояснення будови мовленнєвих творів, який включає в себе діалектичну схему продуцирування і розуміння /сприйняття/ текстів.

Завдання, мета і метод досліджування визначають такі конкретні його етапи:

- визначення сутності мовленнєвого жанру "художнє есе" шляхом формулювання його загальної цільонастанови; виявлення специфіки реалізації цієї цільонастанови;

- виявлення часткових цільонастанов і відповідних їм комунікативних ланок;
- побудова лінгвотекстових моделей варіантів цього мовленнєвого жанру.

Функціональна, прагматично-комунікативна спрямованість дослідження передбачає пріоритетний розгляд синтаксичного оформлення тексту.

Як матеріал дослідження використано есеїстику С.Моєма, особливо його збірку "The Summing Up" /"Підбиваючи підсумки"/. Висунення в центр вивчення збірки "Підбиваючи підсумки" пояснюється тим, що в ній фактично репрезентовано всі типові різновиди художнього есе: біографічні, сповідні, мемуарні, естетико-філософські, портретні, літературно-критичні, полемічні, які дозволяють, з одного боку, більш адекватно визначити інваріант цього

мовленнєвого жанру, а з другого, виявити комунікативно-прагматичну основу його текстової і мовної варіативності.

Для зіставлення залучено загальні результати вивчення англійської есеїстики, що містяться в роботах Каджарової М.М. "Композиционно-стилистические особенности английских эссе первой половины XVIII в." /1984/, Левінтової С.Н. "Опыт построения лингвистической теории жанра" /1991/, Горделій З.П. "Модальная структура текста эссе /на материале художественной и публицистической прозы/" /1991/, а також Садикової Л.В. "Лингвистические параметры текста эссе" /1992/.

Теоретична значущість дослідження полягає насамперед у тому, що воно робить певний внесок у розробку конструктивних основ жанрової стилістики тексту. У ній побудовано лінгво-семіотичні моделі /конструкти інваріанта, визначено основи й елементи варіювання текстів есе, виявлено гіперструктури емпіричного аргументування у даних текстах, що базуються на композиційно-мовленнєвій формі "діалогізоване констатуюче розмірковування", варіації цієї форми в діапазоні "умовивід - причиново-результативний комплекс".

Практичне значення даного дослідження визначається можливістю використання його результатів у теоретичних курсах зі стилістики і граматики англійської мови, інтерпретації тексту, перекладу, а також у практиці викладання англійської мови з метою формування навичок і вмінь побудови письмових та усних висловлювань при навчанні анутовання, реферування, резумування.

Апробація роботи:

Основні положення і результати дослідження відображені у доповідях на науково-практичній конференції (Круглого столу) "Наукова та професійна комунікація: завдання та перспективи", 1994, а також викладені у трьох публікаціях (тези доповідей, статті).

Положення, що виносяться на захист:

1. Під композиційно-мовленнєвими формами /КМФ/ розуміються складні мовленнєві єдності, що структурують думку, упорядковують її розвиток і надають їй цілісності й закінченості. КМФ, оформлюючи, з одного боку, цілі куски тексту, реалізують композиційні особливості зв'язних текстів, а з другого боку, будучи законом організації мовних одиниць, виступають як складні синтаксичні утворення. КМФ посідають власні особливості, відмінні від якостей речень, що їх складають. Вони визначаються типами зв'язку між самостійними реченнями. Відповідно до видів зв'язку виділяються три типи КМФ: опис, повідомлення, розмірковування.

2. Загальними характеристиками інформаційних стосунків, що лежать в основі інформаційно-функціональної системи тексту є:

1/інтегративний характер цих стосунків як результат переробки різноманітності;

2/іхній системний характер, тобто певна впорядкованість стосунків за допомогою відповідних структур системи;

3/знаковий характер представлення інформаційних стосунків, що носієм інформації є знаки /кодові системи/. Інформаційно-функціональна система як знаковий аналог комунікативно-прагматичної системи тексту визначає його як глобальний знак.

3. Мовленнєвий жанр "есе" є словесним твором невеликого обсягу і вільної композиції, що трактує часткову тему з позиції індивідуальних міркувань і вражень. Мовленнєвий жанр "художнє есе" являє собою висококомпліксовану комунікативно-функціональну систему тексту, структура якої обумовлена специфікою його історичного використання в різних функціональних стилях. Сукупна жанрова якість форми мовленнєвого жанру "художнє есе" включає в себе три складові: аналітичність, публіцистичність, художність. Художність є домінантою цих якостей.

4. У функціональній моделі інваріанта мовленнєвого жанру "художнє есе" виділяються дві структури - горизонтальна і вертикальна. Різновиди КМФ "констатуюче розмірковування" утворюють вертикальну структуру інваріанта "есе", горизонтальну структуру утворюють композиційні ланки - тезове, експлікуюче, резумуюче. Замкненість ці структури дістають в архітектоніко-мовленнєвій формі /АМФ/ "діалогізований монолог". Констатуючий характер аргументації визначає асертивну тональність мовлення. Зазначені структури і форми-знаки, що їх реалізують, утворюють текстову модель інваріанта "художнє есе".

5. У мовленнєвому жанрі "художнє есе" КМФ "констатуюче розмірковування" виступає в діалогізованому вигляді, акцентуючи адресну спрямованість художнього есе. Логіко-семантична структура і фактор адресат прийняті в дисертації за базу і правила варіювання досліджуваного жанру. Емпіричний варіант художнього есе має свої підваріанти: сольний, бесідний, дискусивний, парадоксальний.

6. Художнє есе є синтезом художнього, наукового, публіцистичного і розмовного стилів. Домінуюча цільонастанова цього жанру обумовлюється фактором адресата, що знаходить свій вияв у популяризаторському характері викладу думки, характерному для публіцистичного стилю. Спосіб висловлення від імені

"Я", де останнє виступає не як автобіографічне або мемуарне "Я", а як художня категорія літературної оповіді з великим діапазоном варіювання комунікативних стосунків між автором і читачем, наближає стиль "есе" до художньої прози. Три основні функціонально-якісні характеристики "есе" - логічність /аналітичність/, художність і публіцистичність, які в системі утворюють сукупну жанрову якість художнього есе.

Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновку і списку використаної літератури.

У вступі визначаються завдання, мета, метод дослідження, обґрунтовується актуальність і новизна дослідження, визначаються об'єкт, предмет, теоретична й практична значущість роботи; описується матеріал дослідження.

У першому теоретичному розділі дисертації розглядаються науково-теоретичні засновки роботи і концепція тексту, прийнята в роботі, її аргументування; типологія тексту на прагматичній основі; мовленнєвий жанр як опредмечена "застигла" структура комунікативної функції; описується метод інформаційно-функціонального моделювання тексту.

Наступні три розділи мають дослідницький характер.

У другому розділі описується інфраструктура мовленнєвого жанру "художнє есе"; визначається його природа, виходячи з комплексного характеру есеїстської комунікативної функції; визначається статус цього жанру як різновиду поцінувально-критичного типу тексту, модифікованого публіцистичною загостренністю і специфікою художньої ситуації; дається класифікація есеїстських творів, будується лінгвотекстова модель інваріанта мовленнєвого жанру "художнє есе" за допомогою методу інформаційно-функціонального моделювання.

У третьому й четвертому розділах розглядаються питання моделювання лінгвотекстових варіантів "художнього есе" як гібридної системи викладу, розглядаються прийоми синтаксико-стилістичного оформлення функціональних варіантів "художнього есе".

Висновок містить висновки по всій дисертації.

Список використаної літератури налічує понад 200 найменувань російською та англійською мовами.

Теоретичну основу дисертації становить системно-функціональне трактування тексту, що пов'язане з розглядом тексту як глобального знака, причому знак витлумачується через його включеність в діяльнісні і поведінкові структури /Виготський Л.С., Леонтьєв А.Н., Леонтьєв А.А./.

Семіотичне трактування тексту пояснює в цьому випадку не елементарні явища знакового характеру і мінімальні знакові одиниці, а досліджує коди як системи конвенцій, що організують знакове спілкування. У цілісному підході до тексту виділено в цьому зв'язку сам комунікативний процес, який реалізується /відбивається/ у закінченому словесному творі.

Словесний твір - це єдина цілісна система, що складається з референціальної і комунікативної підсистем, які з'єднуються разом третьою, прихованою когнітивною підсистемою - інформаційно-функціональною. У системі тексту інформаційно-функціональна підсистема є механізмом /процесорним, кібернетичним/ аспектом, покликаним керувати процесами спілкування за допомогою створення особливої організації мовного тексту. Указаний механізм є не що інше, як ідеальний план /у термінах теорії мовленнєвої діяльності/, прагматичний синтаксис тексту /у термінах семіотики тексту/, конструкт функціонально-інформаційного змісту тексту, знаковий код, аналог семіотичних функцій /семантичної, синтаксичної, прагматичної/, /в термінах кібернетики/. У центр вивчення тексту висунуто кібернетичну систему. У функціональній системі твору задіяно два види мовних знаків: мовні знаки як одиничності і текстово-мовленнєві знаки як знаки-коди.

Знаки-коди є будівельним матеріалом інформаційно-функціонального конструкта тексту. До них у роботі залічуються: композиційно-мовленнєві форми /повідомлення, опис, резумування/, архітектоніко-мовленнєві форми /монолог, діалог, полілог/, ритміко-інтонаційні схеми /висока, нейтральна, знижена тональність тексту/. Усі ці структури організовані в конструкт у залежності від конкретної мети і характеру ситуації спілкування.

Як багатоаспектне утворення текст-знак включає в себе три інтерпретації знака /Леонтьєв А.А./: 1/ знак як модель цілеспрямовано організованого комунікативного процесу. У цьому випадку знак-текст виступає як структура-конструкт, що складається з композиційно-мовленнєвої форми /КМФ/,

архітектоніко-мовленнєвої форми /АМФ/ і тональності, у яких заковано комунікативну функцію; 2/ знак-текст як мовленнєве втілення моделі, що дістала повніший розвиток у мовленні /усній-писемній, емоційній-нейтральній/; 3/ знак-текст як система лінгвістичних засобів, що матеріально реалізують кодовий образ, яка має вторинний характер щодо цього образу.

Уся функціональна підсистема тексту як частина словесного твору зветься в роботі "мовленнєвим жанром".

У розширеному тлумаченні мовленнєві жанри - це доцільні форми тексту, характеризовані типовими цільнонастановами, типовими умовами спілкування і типовою композиційною будовою /Архипов А.Ф./. Існує дві групи мовленнєвих жанрів: "чисті", одномірні мовленнєві жанри, прикріплені до певного функціонального стилю /наприклад, закони, статuti, оголошення, постанови до офіційно-ділового стилю/. І група змішаних, гібридних мовленнєвих жанрів, які вбирають у себе істотні характеристики різних типів /жанрів/, тексту і різних функціональних стилів.

Гібридність пов'язана з природним процесом розвитку мови в різноманітних умовах, що відбивається в негомогенності тексту. Форми прояву гібридності в тексті відзначаються значною різноманітністю. /Анісімова Є.Є./. До гібридних систем належить комунікативно-прагматична /жанрова/ система художнього есе, що базується на різних формах гібридності, які надають цьому мовленнєвому жанрові своєрідність і є одним із джерел його ефективності при реалізації есеїстичної, прагматико-естетичної функції.

Підсумовуючи визначення мовленнєвого жанру "есе", які даються в "Советском энциклопедическом словаре" /1982, 1971/, "Краткой литературной энциклопедии" /1975/, "Encyclopaedia Britannica" /vol.8/, "The American Heritage Dictionary" /1981/, а також інших довідниках, у роботі дається така дефініція мовленнєвого жанру "есе".

"Есе" - це твір невеликого обсягу і вільної композиції, що трактує часткову тему і становить спробу передати індивідуальні враження й міркування, так чи інакше з нею пов'язані. Вносячі в есе індивідуалізуючі тенденції різних функціональних стилів, сполучаючи аргументи й терміни різних дисциплін, есе можуть мати філософський, історико-біографічний, публіцистичний, літературно-критичний та белетристичний характер. Есе насичене теоретичними авторськими розумуваннями і являє собою невимушену, часто парадоксальну форму викладу. Есеїстичний стиль, що відзначається образністю, афористичністю, настановою

на відтворення усного мовлення, нерідко притаманний творам, що мають строго наукове і науково-популярне завдання.

Усі характеристики мовленнєвого жанру есе притаманні тією або іншою мірою і такому видові есе, як художнє есе. Останнє побутує в сфері художньої комунікації, яка незвичайно різнопланова, з метою моделювання мовленнєвого жанру "художнє есе" як комунікативно-прагматичної системи були виявлені його такі інфраструктурні компоненти.

1/ Особистість автора в формі "Я", що виражає себе в індивідуальній інтонації та індивідуальних стилістичних елементах самоаналізу і самовираження. В "есе" проявляється друга іпостась письменника, невідривна від його художньої індивідуальності, де він має справу з реальною, а не фіктивною дійсністю, але змальовуючи яку не перестає бути митцем слова.

2/ Аналітична цільонастанова розгляду явищ, що споріднює цей жанр з науковим типом тексту і науковим функціональним стилем мовлення. Різниця полягає в тому, що науковий аналіз ґрунтується на об'єктивних фактах і передбачає як опору певні об'єктивні закони. Розумування в рамках есе мають суб'єктивний характер, обумовлений підкреслено індивідуальною позицією автора. Аналітизм есе властивий і художньо-літературній критиці, тобто співпричетній до літературно-художнього стилю. Різниця в тому, що предметом розумування в есе є реальні речі й проблеми, тимчасом як у художній критиці /наприклад, рецензії/ ними є предмети й явища художнього, фіктивного світу.

3/Адресованість есе має яскраво виявлений популяризаторський характер, що зближує цей жанр із публіцистичними жанрами і використанням прийомів і засобів публіцистичної риторики. Орієнтація на широке коло читачів, "бесідна" форма начебто усного спілкування з читачем зближує цей жанр зі стилем розмовного мовлення.

4/Прагнення автора дати розуміння проблеми або явища має поцінувальний характер і спричинюється до інтенсивного використання у викладі образності й емоційності, що дозволяє включити цей жанр у систему жанрів художньої літератури взагалі. Як правило, художнє есе - продукт творчості письменників, які й задають художню манеру викладу змісту.

Таким чином, були сформульовані три основні функціонально-якісні характеристики художнього есе - логічність /аналітичність/, художність й публіцистичність, які в системі утворюють сукупну жанрову /функціональну, комунікативну/ якість есе, над якими стоїть суб'єктивність та індивідуальність

автора. У залежності від кола тем, ступеня експресивності, ступеня наближеності до адресата може переважати як домінуюча та чи інша якісна характеристика і відповідно утворювати підвиди мовленнєвого жанру "художнє есе".

Указані складові сукупної жанрової якості художнього есе утворюють його інтратекстові параметри. Екстратекстові параметри цього мовленнєвого жанру, що визначають немалю мірою форми реалізації інтратекстових характеристик, пов'язані зі змістом предметів критичного розгляду.

* * *

Прийняте в дисертації трактування тексту як глобального знака зумовила моделювання мовленнєвого жанру "художнє есе", як динамічної, тобто діючої, функціональної системи. Моделювання подібних об'єктів являє собою складний багатоаспектний процес, а його результат - модель мовленнєвого жанру - є з огляду на це також висококомплексним макетом. Багатоаспектність моделі полягає в тому, що три рівні мовленнєвого жанру /змістовий, конструктивний, мовний/ моделюються по-різному і в різний спосіб. Змістовий рівень описується словесно, шляхом формулювання дефініції мовленнєвого жанру, його інфраструктури, його сукупної жанрової якості. Словесний образ жанру підкріплюється конструктом жанру, що структурує кібернетичну /синтаксичну/ функцію тексту. Це базова модель мовленнєвого жанру, у даному випадку "художнього есе", яка моделює художньо-критичний текст як комунікативний процес, моделює комунікативно-прагматичну функцію есе, а через неї і семантичну. На основі конструктивної моделі будується типова лінгвістична модель, мовленнєва і мовна. Акцент у моделюванні розглянутого мовленнєвого жанру зроблено на експлінуючій ланці горизонтальної структури моделі жанру. Вихідними константними характеристиками "художнього есе", які лягли в основу інваріантної моделі цього жанру, є розумуюча оповідна манера викладу, асертивність, тобто стверджувальність інтонації, діалогічність монолога, найчастіше прихована; виразність мови. У вертикальну структуру інваріантної моделі ввійшли: композиційно-мовленнєва форма "констатуюче розумування", архітектоніко-мовленнєва форма "діалогізований монолог", логічна експресія

асертивного характеру, літературне мовлення з нальотом "усності", стилістично акцентована мова.

Домінанту цієї моделі становить композиційно-мовленнєва форма "констатує розумування" діалогізованого характеру, де діалогічність виступає внутрішньою структурою монолога.

Для мовленнєвого жанру "художнє есе" характерне емпіричне розумування, під яким розуміється спосіб розвитку неформалізованого процесу мислення, що ґрунтується на раціонально-чуттєвому відбитті. Це спричинюється до формальних зрушень, а саме до відходу від жорстких логічних форм. Суб'єкт мовлення оперує не загальними універсальними поняттями, а конкретними фактами, але осмислює їх і підводить до узагальнення, тобто даний тип мислення має справу не тільки з фіксацією факту, але й з дослідженням його багатоманітних зв'язків /Різаєва Л.Ф./ КМФ "діалогізоване констатує розумування" реалізує в "художньому есе" не просто розумуючу манеру мислення- й мовленнєведення, а й аргументативну, яка включає в себе прагматичну компоненту переконання.

Загальна інваріантна асертивна тональність викладу в художньому есе "розквітчується" в конкретних текстах в залежності від того, яка домінанта виходить на перший план у гібридній великій функціональній системі: аналітична, художня або іноді побутова.

Нижче наводиться фрагмент із XXXVII есе збірки "Підбиваючи підсумки", який можна розглядати як інваріант розумуючо-аргументативного блока художнього есе.

I have given this little analysis of an audience because the nature of the audience is for the dramatist the most important of the conventions within which he must work. Every artist must accept the conventions of the art which he pursues, but it may be that these are of such a nature as to make the art a minor one. It was a poetic convention in the eighteenth century that enthusiasm was objectionable and that imagination must be curbed by reasonableness; so it was only minor poetry that was produced. Now, the fact that the general mentality of an audience is so very much lower than that of its more intellectual members is a factor that the author must deal with. I think it definitely reduces prose drama to a minor place. It has been noticed over and over again that, intellectually, the theatre is thirty years behind the times, and the intelligent, owing to its poverty of thought, have largely ceased to

frequent it. I have a notion that when the intelligent look for thought in a playhouse, they show less intelligence than one would have expected of them. Thought is a private thing. It is the offspring of reason. It depends on the mental capacity of the individual and on his education. Its communication is private from the mind that conceives it to the mind that is prepared to receive it, and if one man's meat is another man's poison, still more is one man's thought another man's truism. But an audience is affected by mass suggestion, and mass suggestion is excited by emotion. I have hazarded the opinion that if you classified the members of the audience from A to Z, starting, say, with the critic of *T h e T i m e s* and ending with the girl who sells sweet-stuffs in a shop off the Tottenham Court Road, its mental capacity would stand about the letter O. How can you write a play of which the ideas are so significant that they will make the critic of *T h e T i m e s* sit up in his stall and at the same time induce the shop-girl in the gallery to forget the young man who is holding her hand? The only ideas that can affect them, when they are welded together in that unity which is an audience, are those commonplace, fundamental ideas that are almost feelings. These, the root ideas of poetry, are love, death, and the destiny of man. It is not any sort of dramatist who can find anything to say about them that has not been said a thousand times already; the great truths are too important to be new.

/The Summing Up, p. 88-89/

Наведений уривок композиційно неоднорідний у розумінні будови експлікуючого блока. Це відповідає основній характеристиці есе - вільній і незалежній композиції. Основне тло, на якому здійснюється розумуючо-аргументативний рух думки, поцінувальне, виражається всім текстом уривка. Окремі емоційно-поцінувальні конструкції типу ... *the general mentality...is so very much lower than that of its more intellectual member*, поцінувальні прикметники та іменники "*a minor place*", "*poverty of thought*" не роблять погоди в поцінувальному характері тексту. Він суб'єктивно-поцінувальний в цьому змісті і більше проявляється в суб'єктивно-особистісних висловленнях типу "*I have given this analysis...*", "*I think...*", "*I have hazarded the opinion...*".

Загальна композиція підкреслює й емпіричний характер розмірковування - брак строгості логічного розвитку думки, узгодженості тези й резюме, перепинки думки і т.д. Такий рух думки виражається в контрапунктній композиції

розумування, - іде одночасний розвиток двох ліній розумування, у даному випадку про публіку та її інтелект, друга про думки взагалі. З одного боку вони взаємопов'язані, друга лінія розвитку розумування виглядає як авторський відступ, який далі стає самостійною темою розмови і рухається паралельно основній темі. Поза основного розумування міститься в перших трьох рядках, її сенс зводиться до твердження, що в мистецтві існує багато умовностей, і однією з найважливіших є публіка. На цю умову письменник, у даному випадку драматург, мусить зважати, якщо він хоче мати успіх. Далі йде ланцюжок аргументів цільового характеру, що розкриває сенс практичних дій автора - що він для цього має робити. Указаний ланцюжок аргументів /4-8 речень/ являє собою причиново-результативний комплекс, який реалізується за допомогою КМФ "констатує розумування". Стосунки між висловленнями мають причиново-наслідковий характер, проте на поверхневому рівні нема спеціальних маркерів їхньої об'єктивації. Ці стосунки піддаються логічній реконструкції.

Друга лінія розумування має як тезу сентенцію "Thought is a private thing". Сентенції і афоризми - улюблені способи переключення розумування в абстрактніший реєстр в есеїстських текстах, що було підмічено дослідниками мовних особливостей текстів есе. Ця лінія розумування більш теоретизована. Теза має узагальнений характер і розкривається за допомогою висловлень - констативів, уміщених у композиційно-мовленнєву форму констатує розумування. На відміну від такої форми в першому випадку, вона ближча до КМФ "повідомлення". На зміну причиново-наслідковому розвитку думки виступають стосунки характеристичності. Межами цього текстового блока є речення "Thought is..." та "I have hazarded...". Мовне оформлення констативів стандартне - презентна форма дієслів: переважне використання дієслова to be як у складі іменних присудків, так і в пасивних конструкціях; прямий порядок слів.

Композиційно-мовленнєва форма "констатує розумування" задає логічну асертивну експресію, і відповідно таку саму тональність. Як системна форма виступає монолог, явно звернений до читача. Авторська інтонація видає присутність співрозмовника. Поряд із указаними вище експліцитними формами зверненості /мені видається, я насмілюся.../, тому самому слугують і контактні питання, що акцентують увагу на думці, яку автор хоче особливо підкреслити. Пор., напр., питання в наведеному уривку : "How can you write...". Мовлення літературне, з нальотом усності.

В указаний розумуючий ланцюжок розвитку думки вклинюються вставки - розумування, характерні для побутового мислення. Як аргументи в такому

розумуванні в есе С.Моема використовуються приклади-ілюстрації. Пор., напр., у цьому самому XXXVII есе:

Ibsen as we know had a meagre power of invention; his characters under different names are very dully repeated, and his intrigue from play to play is little varied. **It is not a gross exaggeration to say that his only gambit is the sudden arrival of a stranger who comes into a stuffy room and opens the windows; whereupon the people who were sitting there catch their death of cold and everything ends unhappily.**

/The Summing Up, p.90/

Розумуючий ланцюжок розвитку думки - емпіричне - теоретизовано-побутове розумування - є домінантою аргументування в текстах есе. Вона утворює вихідну основу варіативності есеїстських текстів С.Моема. У такій зв'язці вказані види розумування присутні практично в кожному есе. Міняється питома вага складових логічного ланцюжка: одна група есе переважно базується на емпіричному розумуванні, друга - на теоретизованому, третя - на побутовому.

Логічний каркас розумуючо-аргументативного способу викладу реалізується такими варіантами КМФ "констатуюче розумування", як причиново-результативний комплекс висловлень, перелічувально-результативний, розповідно-результативний.

★ ★ ★

У даній роботі як теоретичну основу розгляду варіативності текстів, оформлених у мовленнєві жанри, прийнято положення, що містяться в дослідженнях Різаєвої Л.Ф., Корзун Є.С., Батуриної Є.С., Провоторова В.І., у яких на прикладах різних мовленнєвих жанрів вивчаються елементи й правила модифікації інваріантів відповідних мовленнєвих жанрів, тлумачених як функціонально-комунікативні утворення.

Варіативність у розгляданому мовленнєвому жанрі має начебто двошарову структуру: внутрішню та зовнішню, елементну та системну. Внутрішній шар

утворює базу, внутрішньоструктурної варіативності, а зовнішній - базу контекстної, ситуативної варіативності, де контекст є зовнішньою системою.

Аналіз модифікацій інваріантної логічної структури /конструкта/ "художнього есе" дозволив виділити три базові варіанти шуканого жанру: власне емпіричний теоретизований і белетристичний. Кожний із даних варіантів виявив дальше структурування, обумовлене контекстом /ситуацією/ функціонування даного жанру і характером носіїв комунікативного процесу - суб'єктами комунікації. У результаті були виявлені прагматичні підваріанти "художнього есе". Типовим для останніх є те, що прагматичний компонент у них виступає, як правило, структурно організованим у якій-небудь вторинній для розгляданого мовленнєвого жанру жанровій формі - полеміки, трактату, бесіди, оповідання, сповіді. Останні уточнюють зміст прагматичної функції кожного варіанта "художнього есе".

Найадекватніше інваріант "художнього есе" репрезентовано у власне емпіричному варіанті, який оформлює емпіричне мислення як мислення, що являє собою безперервно змінювану сукупність чуттєвих і розумових образів.

В емпіричному варіанті "художнього есе" нема байдужого читача, це або друг-читач, одностудець, або читач-опонент. Останнє обумовлює правила дальшого варіювання емпіричного варіанта "художнього есе" на сольний, розвиваючо-роз'яснювальний підваріант і полемічні підваріанти, відмінні характером і формою аргументування.

Сольний, розвиваючо-роз'яснювальний підваріант позначено так тому, що на першому плані діє адресат, адресат не такий активний. І хоч будь-яке мислення діалогічне /Бахтін М.М., Бруг'ян Г.А./, у цьому варіанті воно більш монологічне, адресат представлений імпліцитно, контакт з ним має прихований характер, висловлення не такі категоричні, як це має місце при прямому контакті з читачем. Власне "я" акцентоване як у змісті висловлення не так і в формі його вираження особовим займенником "я". Внутрішня будова композиційно-мовленнєвої форми "констатує розумування" зводиться в сольному підваріанті емпіричного варіанта "художнього есе" до причиново-результативного комплексу вираження наслідкових стосунків між висловленнями, які мають роз'яснювально-резумуючий характер.

Лінгвістично висловлення виражаються такими структурами прагматичного синтаксису, як асертиви, констативи, адверзативи, які в свою чергу набирають форми складних /паратак西斯 і гіпотак西斯/ і простих повноструктурних речень.

Зв'язок між реченнями безсполучниковий, це типowo для вторинних, констатуючих композиційно-мовленнєвих форм, його семантика реконструюється не граматично, а словесно. Незважаючи на переважання безсполучниковості в аргументативних текстах емпірико-сольного підваріанта "художнього есе" каузативність стосунків між висловленнями створює міцну, безперервну тканину викладу, що проявляється в синсемантії самостійних речень. Прості речення за змістом і звучанням нерідко категоричні. Констатуючий характер мисле- й мовленнєведення виражається і в масованому використанні атемпорального презенса. Тональність у розумуваннях такого типу нейтральноствердна. Архітектоніко-мовленнева форма в цьому підваріанті "монолoг", з нальотом діалогізованості, зовні не вираженої. Конструкт розгляданого підваріанта емпіричного варіанта реалізується в літературному усному мовленні: літературність мовлення проявляється в її нормативній правильності і повноструктурності, браку приєднань, що роблять ламким синтаксис, усність - у нескладному синтаксисі і графічній відбивці речень, розрахованій на слухове сприйняття.

Полемічні підваріанти, розгортаючись на загальному тлі монолога, діалогічні. Вони передбачають відчутну присутність адресата, незважаючи на його імпліцитність, більш прямі контакти автора з ним, пряміші й категоричніші висловлення. У них уже менше застережень допостового характеру, що пом'якшують твердження автора. Логіко-синтаксичний каркас емпіричного варіанта зберігається в текстах полемічних підваріантів, але збагачується новими контрарно-контрадикторними стосунками.

Реальний процес викладу думки в композиційно-мовленнєвій формі "діалогізоване розумування", що обслуговує підваріанти емпіричного варіанта, характеризується безперервною "пульсацією" змісту, що спричинюється до формальних зрушень, відходу від жорстких логічних форм.

Композиційна роль фактора адресата різна в полемічних підваріантах, що й уможливорює їхню диференціацію на "бесідний", "диспутивний" і емпірико-парадоксальний підваріанти /усі назви робочі/.

Усі підваріанти емпіричного варіанта "художнього есе" мають однаковий логічний каркас: підстава - роз'яснення - результат. За характером руху думки ці підваріанти підводяться під усталені в наукових дослідженнях типи аргументування: сольний варіант співвідносний із розвиваючо-роз'яснювальним типом, бесідний /унісонний і диспутивний/ із роз'яснювально-полемічним і

парадоксальний з власне полемічним.

Основа інваріантного конструкта - емпіричне розумування - має свої периферійні зони у вигляді теоретизованого і повсякденного розумувань. Останні склали елементну базу теоретизованого і белетристичного варіантів досліджуваного мовленнєвого жанру.

Теоретизоване розумування, організоване також КМФ "констатує розумування" виявляє підваріанти більш науково-пізнавального характеру. Вони позначені в роботі як есе/трактат і есе/критична стаття. Це не традиційні жанри, а близьки до цих жанрів варіанти художнього есе. Генетично вони схожі на них, але структурно розрізняються вільнішою логічною організацією.

Зближують подібний різновид емпіричного мислення з теоретичним передусім позачасовий характер узагальненого знання, яке втілило в себе весь багатоманітний досвід автора есе. Крім того, таке розумування характеризується досить високим ступенем логічної організованості, узагальненості, упорядкованості.

Основним внутрішньотекстовим зв'язком у них виступає розвиток думки за принципом виводжуваності, це інвентивний зв'язок, на відміну від розвиваючо-результативного у власне емпіричному варіанті художнього есе.

Істотною відмінністю теоретизованого варіанта від власне емпіричного є приглушеність сили переконання. Тут більше має місце доказ, ніж аргументування, що сполучає в собі доведення з переконанням. Наслідок цього - не така явна роль адресата в організації розумування, діалогізованість відчувається слабкіше, однак наліт "усності" мовлення зберігається. Що стосується схожості і розбіжності трактатного і критичного підваріантів теоретизування варіанта "художнє есе", то суб'єктивна позиція автора залишалася в обох підваріантах, але з тією відмінністю їх одного від одного, що трактатна форма зовні більш об'єктивна, не містить експліцитних оцінок, а критико-поцінвальна форма використовує їх у більшій кількості. Різниця і в семантичному змісті цих форм: більш узагальнений, абстрактний у трактатній формі, і конкретніший у поцінвально-критичній.

Каркасна логічна структура "розумування" на відміну від варіанта дещо змінює в цих підваріантах свій розвиток у бік виводжуваності знання: тут більше позначений дедуктивний і індуктивний розвиток думки, тобто наявний певний ступінь логічної генерації або конкретизації порівняно з традиційним розвитком думки, наприклад, в емпіричному варіанті.

Під белетристичним варіантом "художнього есе" розуміються есе, які підпадають під тлумачення "есе" як прозового твору невеликого обсягу, побудованого на розмірковуючій манері викладу змісту, вони скидаються або на незакінчене оповідання, або на розрізнені спогади типу "напливів" у фільмах, або на подорожні спостереження і т.д. У цьому варіанті виділено два підваріанти: сповідальний і розповідний. Основна композиційна особливість таких есе полягає в тому, що в них вводиться специфічний "образ автора". Коли в есе використовується категорія "образ автора", то йдеться не про автора як конкретну особистість письменника, а про певну, особисту точку зору. Читача цікавлять не стільки факти, викладені в художньому есе, скільки їхнє осмислення автором. Авторський кут зору, авторський погляд, авторське ставлення приймає і скріплює весь твір. Експлікує ж усе це оповідач, він так розставляє акценти, групує і співвідносить окремі думки, що досягає потрібного враження і впливу на читача.

Авторське "я" в есе С.Моема імперсональне, за ним в одному випадку рефлектуючий герой, як у випадку оповідальної форми "есе", або як анонімний оповідач у розповідному есе.

Виклад змісту в белетристичному варіанті "художнього есе" базується на композиційно-мовленнєвій формі "діалогізоване повсякденне розумування". В основі такого мовленнє ведення лежить повсякденне мислення, тобто природне мислення без строгого логічного зв'язку.

Белетристичний варіант з його підваріантами - сповідальним і розповідним - побудован на структурах повсякденного розумування, яке має своїм фундаментом природний хід думки, логічний у них той самий, що і в усіх інших варіантах і підваріантах "художнього есе" - констатуюче розумування, але внутрішня будова дещо інше: у сповідальному підваріанті насарізним внутрішньотекстовим стосунком є доказ недостатньої підстави зі структурою "так, але...", у розповідному підваріанті внутрішньотекстовий зв'язок послідовно-перелічувальний.

Таким чином, проаналізований матеріал текстів есе С.Моема показав можливі варіації емпіричного розумування, які мають спільну логіко-семантичну традуктивну основу в вигляді ступеня присутності адресата в комунікативному акті. Проте під впливом додаткових цілюнастанов і зміни ступеня експлікації "участі" адресата в оформленні висловлень загальні основи "художнього есе" змінюються в бік різноманітності видів діалогізованого розумування у власне

емпіричному варіанті, більшій логізованості думковедення і більшій природності розвитку думки і підсилення "усності мовлення" в белетристичному варіанті.

* * *

Основний зміст дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Жанрово-стилистические особенности "художественного эссе" как одна из возможных переводческих норм. //Сб.науч.тр. МГЛУ. вып.397. Когнитивный аспект перевода. - М.,1992.-0,5 д.а.

2. Речевой жанр "эссе" как способ синтеза различных функциональных стилей в речевом произведении. //Круглый стол "Наукова та професійна комунікація: завдання та перспективи". Тези доповідей.-Київ, ун-т, 1994, 0,2 д.а.

3. Коммуникативные особенности речевого жанра "художественное эссе" /на материале сборника эссе С.Мозма "Подводя итоги"/ //Сб. Курского государственного технического университета. Вопросы лингвистики и методики преподавания иностранных языков. - Курск, 1995. - 0,5 д.а.

АННОТАЦИЯ

Брандес Кристина Анатольевна "Лингвотекстовые особенности речевого жанра "художественное эссе" /на материале эссеистики С.Мозма/.

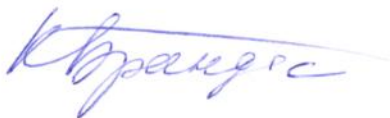
Диссертация /рукопись/ на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04. - германские языки.

В диссертации исследуется речевой жанр "художественное эссе", который определяется как высоко-комплексная коммуникативная функциональная система текста, гибридность которой обусловлена спецификой его использования в разных функциональных стилях современного английского языка. Определены основные функциональные характеристики данного жанра, изучены его гибридность и формы варьирования. Предлагается метод моделирования инварианта и вариантов жанра "художественное эссе" на основе системно-функционального подхода к тексту.

ANNOTATION

The dissertation deals with the problem of speech genre "literary essay" which is defined as a high complex of communicative functional text system the structure of which is specified by its use in different functional styles of modern English. The main functional characteristic of the genre, the variation forms and hybrid aspects are studied. In studying the invariant and variant forms of the given genre a model method based on a systematic functional approach to the text is suggested.

Key-words /ключові слова/: speech genre /мовленнєвий жанр/, invariant /інваріант/, compositive /композиційні/, speech form /мовленнєва форма/, stating discourse /констатуюче розумування/, argumentation /аргументування/.

STATEMENT

The undersigned, [Name], of the County of [County], State of [State], do hereby certify that [Text]

Witness my hand and seal of office this [Date] day of [Month], [Year].

STATEMENT

The undersigned, [Name], of the County of [County], State of [State], do hereby certify that [Text]

Witness my hand and seal of office this [Date] day of [Month], [Year].

ПІДПИСАНО ДО ДРУКУ 28.04.96 р.
Тираж 100 прим. Зам. 801
Формат 60x84 1/16 = 1,65 друк арк.

AB 34.654

AB 34.654